

SYTUACJA PRAWNA OSÓB LGBT

I. RYS HISTORYCZNY

Vladislav Mongialo, Katarzyna Kacprzyk, Natalia Piątkowska

1. MAŁŻEŃSTWA JEDNOPŁCIOWE

1.1 Polska

W epoce wczesno nowożytnej nie było przepisów dotyczących małżeństw osób tej samej płci. Jedynym źródłem prawa było prawo niemieckie, które stosowano w wielu miastach. Zgodnie z jego przepisami akty homoseksualne były karane śmiercią. Po I wojnie światowej trzy różne kodeksy karne współistniały w trzech dawnych zaborach aż do 1932 roku, a przepisy dotyczące osób LGB były następujące:

- W zachodniej Polsce, w okolicach Poznania, kodeks niemiecki (art. 175) kryminalizował jedynie stosunki seksualne między mężczyznami.
- W centrum, kodeks rosyjski kryminalizował jedynie stosunki analne między mężczyznami (jako pederastia/мужеложство).
- Na południu, kodeks karny Habsburgów (art. 129b) penalizował wszystkie stosunki osób tej samej płci jako nierząd (nierząd/Unzucht).

Po debatach parlamentarnych i pracach legislacyjnych wprowadzono kodeks karny z 1932 roku, gdzie zdecydowano o ostatecznej depenalizacji aktów homoseksualnych. To oznaczało, że Polska stała się drugim krajem w Europie, który zdekriminalizował homoseksualne akty za obopólną zgodą dorosłych osób, co miało miejsce właśnie w 1932 roku.

Obecny stan prawny dotyczący związków małżeńskich osób LGBT w Polsce nie przewiduje możliwości zawierania takich związków. Zgodnie z Konstytucją RP z 1997 roku (art. 18),

małżeństwo jest definiowane jako związek między mężczyzną a kobietą, co często interpretowane jest jako wykluczające możliwość zawierania małżeństw przez pary tej samej płci. Chociaż istnieją w obecnym systemie prawnym interpretacje sugerujące, że małżeństwa między osobami tej samej płci mogą być zawierane, powołując się na fakt, że nie są one bezpośrednio zakazane w istniejącym przepisie, w praktyce nie ma zastosowania takiej wykładni.

1.2 Francja

Francja ma bogatą historię regulacji prawnych dotyczących osób LGBT, która obejmuje wiele przełomowych momentów. Oto kilka kluczowych wydarzeń i zmian prawnych:

- W 1791 roku rewolucyjny kodeks karny zdelegalizował homoseksualizm we Francji, który wcześniej był karnie zabroniony.
- W latach 80. i 90. XX wieku doszło do znaczących zmian. W 1981 roku François Mitterrand zalegalizował homoseksualne stosunki między osobami dorosłymi, a w 1999 roku podniesiono wiek jednolity dla zgody na stosunki seksualne dla par jedno płciowych.
- Francja stała się jednym z pierwszych krajów, które wprowadziły związki partnerskie dla osób tej samej płci. Umożliwiło to parom homoseksualnym legalne współżycie oraz dostęp do niektórych praw i korzyści, choć nie były one w pełni równoważne z małżeństwem.
- W 2013 roku we Francji ustawa o równości małżeńskiej z 17 maja 2013 roku wprowadziła małżeństwa jedнопłciowe, co pozwoliło parom homoseksualnym na zawieranie małżeństw cywilnych z pełnymi prawami i obowiązkami wynikającymi z małżeństwa. Równocześnie z małżeństwem jedнопłciowym ta ustawa umożliwiła parom homoseksualnym adopcję dzieci.

1.3 Bułgaria

Bułgaria, podobnie jak wiele krajów Europy Wschodniej, nie uznaje małżeństw ani związków cywilnych osób tej samej płci. Akty homoseksualne zostały zalegalizowane dopiero w 1968 roku. Dodatkowo, artykuł 46 bułgarskiej konstytucji definiuje małżeństwo jako "dobrowolny związek mężczyzny i kobiety", co skutecznie uniemożliwia jakąkolwiek debatę na temat małżeństw osób tej samej płci. W 2023 roku Europejski Trybunał Praw Człowieka (ETPC) orzekł, że Bułgaria narusza europejskie prawo dotyczące praw człowieka, odmawiając uznania związków partnerskich osób tej samej płci. Sprawa ta jest nadal w toku, a władze bułgarskie muszą się do niej ustosunkować, gdyż formalnie prawo bułgarskie nie zabrania takich związków, co daje nadzieję na ich przyszłe uznanie. Przełomowy moment nastąpił w 2019 roku, kiedy bułgarski sąd wydał orzeczenie na korzyść pary tej samej płci, która zawarła małżeństwo we Francji, uznając to małżeństwo po raz pierwszy w kraju.

1.4 Republika Czeska

Republika Czeska jest jednym z najbardziej liberalnych krajów Europy Wschodniej w kwestii praw par tej samej płci. W 1962 roku zdekryminalizowano aktywność seksualną osób tej samej płci, a w 1990 roku zrównano wiek zgody na 15 lat, wcześniej wynoszący 18 lat dla osób homoseksualnych. W 2006 roku zalegalizowano związki partnerskie dla par tej samej płci, przyznając im liczne prawa, takie jak dziedziczenie, uznanie partnera za najbliższego krewnego, prawo do wizyt w szpitalach, więzieniach i zakładach karnych, przywileje małżeńskie oraz prawa alimentacyjne.

Chociaż ustawa legalizująca małżeństwa osób tej samej płci była rozpatrywana przez parlament przed wyborami w 2021 roku, upadła na etapie komisji. W 2024 roku ponownie odrzucono legislację dotyczącą małżeństw osób tej samej płci. Zamiast tego przyjęto kompromisową ustawę, która wprowadza związki partnerskie osób tej samej płci do kodeksu cywilnego, zrównując je z małżeństwami we wszystkich aspektach, z wyjątkiem wspólnej adopcji dzieci. Adopcja dzieci partnera będzie jednak dozwolona. Ustawa wejdzie w życie 1 stycznia 2025 roku.

1.5 Holandia

Prawa lesbijek, gejów, osób biseksualnych i transpłciowych (LGBT) w Holandii należą do najbardziej zaawansowanych na świecie. Już w 1811 roku, po wprowadzeniu Kodeksu Napoleońskiego przez Francuzów, zalegalizowano aktywność seksualną osób tej samej płci, usuwając wszelkie przepisy dotyczące sodomii. Po odzyskaniu niepodległości, Holandia nie przywróciła żadnych takich przepisów. W 1971 roku zrównano wiek zgody na aktywność seksualną do 16 lat dla związków heteroseksualnych i homoseksualnych.

Od 1 stycznia 1998 roku holenderskie prawo umożliwia parom tej samej płci rejestrację związków partnerskich jako alternatywę dla małżeństwa. Te zarejestrowane związki partnerskie są również dostępne dla par różnopłciowych. W 2001 roku Holandia jako pierwszy kraj na świecie zalegalizowała małżeństwa osób tej samej płci, ustanawiając historyczny precedens.

W październiku 2021 roku potwierdzono, że członkowie holenderskiej rodziny królewskiej mogą zawierać małżeństwa osób tej samej płci bez utraty jakichkolwiek tytułów, praw ani przywilejów, co obowiązuje od 1 kwietnia 2001 roku.

2. ADOPCJA PRZEZ PARY JEDNOPŁCIOWE

2.1 Europa

Komisja Europejska na przestrzeni ostatnich lat przygotowała wiele wniosków dotyczących osób LGBT+ w ramach tak zwanego „Pakietu na rzecz równości”. W skład owego pakietu wchodziło wiele opinii, rekomendacji, rezolucji oraz rozporządzeń, w tym rezolucja na temat praw osób LGBT+. W grudniu 2022 roku Komisja przyjęła projekt rozporządzenia, który miał zharmonizować w Unii Europejskiej przepisy prawa prywatnego międzynarodowego dotyczące pochodzenia dziecka. Jak czytamy w projekcie „[j]ednym z kluczowych aspektów wniosku jest zapewnienie, aby pochodzenie dziecka ustalone w jednym państwie członkowskim było uznawane w pozostałych bez specjalnej procedury”. Projekt ten miał być rozwiązaniem

niestety nadal częstego problemu braku regulacji prawnych dla adopcji dzieci przez pary jedнопłciowe w krajach Unii Europejskiej. Niestety prace legislacyjne zostały zatrzymane na etapie projektu i przepisy nie weszły w życie.

Jednakże Europejski Trybunał Praw Człowieka w wyroku z 2012 roku („Adoption, Homosexuality and the European Convention on Human Rights: Gas and Dubois v France”) orzekł, iż uzależnienie prawa do adopcji od orientacji seksualnej jest naruszeniem Europejskiej Konwencji Praw Człowieka. Orzecznictwo Trybunału wiąże jedynie państwa, które ratyfikowały Konwencję, dlatego nie wpływa ono bezpośrednio na kształt prawodawstwa unijnego, ani na wyroki Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej, z racji, iż Unia nie jest jej stroną. Natomiast biorąc pod uwagę powagę samej Konwencji i znaczenie wyroków Trybunału Praw Człowiek, służą one jako źródło inspiracji dla unijnych rozwiązań prawnych oraz wskazują drogę w rozstrzyganiu spraw dotyczących praw człowieka

Pierwszym krajem w Europie, jednocześnie również na świecie, który zalegalizował adopcję dzieci przez pary jedнопłciowe były Niderlandy w 2001 roku. Od tamtego momentu do tego zaszczytnego grona dołączyły kolejno: Szwecja, Hiszpania, Belgia, Norwegia, Dania, Francja, Malta, Luksemburg, Austria, Portugalia, Finlandia oraz Niemcy, natomiast spoza krajów członkowskich Unii Europejskiej: Wielka Brytania, Islandia, Andora oraz Irlandia. Wyróżnić należy również Słowenię, Chorwację, Estonię, Włochy oraz Szwajcarię, w których adopcja przez osoby w związkach jedнопłciowych nie jest dopuszczona przez prawo, lecz zgodne z prawem jest przysposobienie dziecka partnera lub partnerki w takich związkach. We wszystkich przypadkach prawo do adopcji wiąże się bezpośrednio z zalegalizowaniem w wymienionych wyżej krajach małżeństw jedнопłciowych lub ustanowieniem związków partnerskich, które zawierać mogą również pary jedнопłciowe.

2.2 Polska

Według badań przeprowadzonych na polecenie Parlamentu Europejskiego Polacy jawią się jako jedni, zaraz po Brytyjczykach oraz Niemcach, z najchętniej wybierających metodę

adopcyjną spośród wszystkich mieszkańców Unii Europejskiej. Jednakże te statystyki powinny nie tylko napawać dumą, lecz również skłaniać do refleksji na temat uwarunkowań prawnych dotyczących adopcji. W polskim prawodawstwie proces prawnego uznania obcego biologicznie dziecka za własne określa się mianem 'przysposobienia' i unormowany jest w Kodeksie rodzinnym i opiekuńczym w artykułach 114-127. Według polskiego prawa adopcji dokonać może jedna osoba oraz dopuszczalne jest tak zwane 'przysposobienie wspólne', które prawnie przysługuje wyłącznie małżeństwom.

W tym miejscu pojawia się pytanie, gdzie polski prawodawca przewidział miejsce dla par jedнопłciowych. Odpowiedź jest niestety bardzo pesymistyczna. W Polsce niedopuszczalne są małżeństwa między osobami tej samej płci, a co za tym idzie, niedopuszczalne jest również przysposobienie wspólne przez osoby pozostające w związku jedнопłciowym. Jediną możliwością, aby w tej sytuacji założyć rodzinę jest adopcja dziecka przez jedną osobę. Jednakże w oczach ustawy jedynie osoba przysposabiająca pełniłaby funkcję prawnego opiekuna dziecka, natomiast jej partnerka lub partner pozostawałaby osobą obcą pozbawioną jakichkolwiek praw rodzicielskich.

Problem pojawia się również w momencie, w którym pary jedнопłciowe przysposabiają dziecko poza granicami Polski, w kraju, w którym jest to zgodne z prawem i starają się o uznanie owej adopcji również tutaj. Nie ma niestety żadnych narzędzi prawnych, na których podstawie sąd opiekuńczy mógłby orzec o obowiązywaniu takiego przysposobienia, gdyż nie może oprzeć się na przepisach, jasno określających, iż rodzicami dziecka może być jedynie mężczyzna i kobieta.

Z najnowszych badań przeprowadzonych przez IPSOS 41% Polek i Polaków popiera wprowadzenie takich uregulowań prawnych dopuszczających adopcję przez pary jedнопłciowe, natomiast 44% stanowczo się sprzeciwia. Jest to jednak wzrost poparcia o 8 punktów procentowych w stosunku do danych z 2021 r. Niestety o ile sytuacja jawi się w cieplejszych barwach, jeżeli chodzi o społeczeństwo, nie można tego samego powiedzieć o rządzących,

ponieważ na przestrzeni ostatnich lat wszystkie projekty dotyczące adopcji przez pary jednopłciowe były odrzucane zanim dotarły do Senatu. Nowe siły rządzące zdają się, być o wiele przychylniej nastawione do idei legalizacji związków partnerskich oraz adopcji przez pary jednopłciowe, co doskonale ilustruje liczba projektów ustaw obecnie znajdujących się w tak zwanej “zamrażarce sejmowej”. Jednak jedna z sił w obecnej koalicji rządzącej jasno zadeklarowała brak poparcia dla możliwości przysposobienia przez pary jednopłciowe, co niestety zmniejsza prawdopodobieństwa uzyskania większości ustawodawczej.

II. ZWIĄZKI JEDNOPŁCIOWE

Julia Król, Julia Henc, Julita Maciejewska, Agnieszka Majda

1. ZWIĄZEK PARTNERSKI A MAŁŻEŃSTWO

Ogólne różnice między związkiem partnerskim a małżeństwem można podzielić ze względu na kilka kategorii. Warto jednak pamiętać, że związki partnerskie nie występują wszędzie, a w każdym państwie w którym można je zawrzeć może dochodzić do pewnych rozbieżności w kontekście formalności, uprawnień związanych z zawarciem takiego związku.

Pierwszą z kategorii jest formalność i rejestracja. Małżeństwo to formalny związek prawny wymagający rejestracji przed urzędnikiem stanu cywilnego lub przed duchownym. Wymaga ono sporządzenia aktu małżeństwa. Rejestracja związku partnerskiego, często wymaga udania się do urzędu oraz sporządzenia aktu związku partnerskiego, oraz wpisania go do rejestru (wymagania różnią się w zależności od kraju). W kwestii praw i obowiązków małżonkowie mają domyślną wspólność majątkową, o ile nie ustanowili intercyzy. Automatycznie dziedziczą po sobie według prawa, mają prawo do alimentów w przypadku rozwodu /separacji, mogą podejmować decyzje medyczne w imieniu współmałżonka, często mogą korzystać ze wspólnych ubezpieczeń zdrowotnych czy innych świadczeń. W związku partnerskim wspólność majątkowa zwykle nie jest automatyczna, partnerzy sami regulują te kwestie, podobnie jak w dziedziczeniu

– nie są automatycznymi spadkobiercami, konieczne jest sporządzenie testamentu. Alimenty zazwyczaj nie przysługują partnerowi po rozstaniu. Nie ma również automatycznego prawa co do podejmowania decyzji medycznych, jeśli partnerzy chcą uzyskać dostęp do takich informacji muszą wyrazić zgodę na udostępnienie informacji medycznych, bądź udzielić pełnomocnictwa, które uprawnia również do podejmowania decyzji medycznych dostęp do wspólnych ubezpieczeń zdrowotnych jest również ograniczony.

Rozwiązanie związku małżeńskiego wymaga formalnego rozwodu, natomiast związek partnerski może być rozwiązany bez postępowania sądowego. Kontekst społeczny jest również istotny w tym temacie. Małżeństwo uważane jest za tradycyjną formę związku, która jest powszechnie akceptowalna. Związki partnerskie natomiast bywają czasem traktowane mniej poważnie niż małżeństwa, uważane są przez niektórych za nowoczesny wymysł.

2. CO DAJE BYCIE W ZWIĄZKU PARTNERSKIM?

Formalizacja związku poprzez zawarcie małżeństwa zapewnia wiele istotnych korzyści, które znacząco wpływają na poprawę sytuacji prawnej i życiowej partnerów. Wprowadzenie do polskiego porządku prawnego związków partnerskich przyniosłoby takie przywileje osobom, które z różnych względów nie mogą, bądź nie chcą zawierać małżeństwa, a które chciałyby, aby ich relacje były uznawane w świetle polskiego prawa.

Podstawowe prawa i przywileje osób pozostających w formalnych związkach partnerskich znamy z prawodawstwa innych krajów, m.in. Francji i Wielkiej Brytanii. We Francji związek partnerski nazywa się „Pacte Civile de Solidarité” (w skrócie PACS). Nie wymaga on wielu formalności i może zostać zawarty przez parę w urzędzie stanu cywilnego, bądź poprzez złożenie odpowiedniego, zgodnego oświadczenia przed notariuszem. Podstawowe korzyści to możliwość wspólnego rozliczania podatków, co jest korzystne w sytuacji, gdy wysokość dochodów partnerów jest różna. Ponadto mogą oni korzystać z ulg podatkowych przewidzianych dla małżeństw. Partnerzy mogą również dziedziczyć po sobie (jeśli tak zostało ustanowione w testamencie) oraz wspólnie nabywać nieruchomości, a zawarta między nimi umowa PACS

określa zasady podziału majątku w przypadku rozstania. Niemniej są również zobowiązani do wzajemnego wsparcia materialnego – podobnie jak w małżeństwie, małżonkowie mają wobec siebie zobowiązania o charakterze alimentacyjnych. Ponadto mogą korzystać również z przywilejów socjalnych, takich jak urlop w przypadku choroby lub śmierć partnera. A w przypadku hospitalizacji mają prawo dostępu do informacji medycznej, do odwiedzin, a także do bycia pełnomocnikiem medycznym, a w efekcie do podejmowania decyzji medycznych.

Należy jednak podkreślić, że partnerzy którzy pozostają w związku PACS nie mają automatycznego prawa do dziedziczenia, chyba że zostanie to określone w testamencie, oraz nie mają takich samych praw w zakresie adopcji dzieci jak małżeństwa.

W toczącej się obecnie w Polsce dyskusja na temat legalizacji tej formy związków, chyba najczęściej padającym jest argument, że głównymi beneficjentami tego rozwiązania byłyby przede wszystkim osoby pozostające w związkach homoseksualnych, niemniej z tych praw i przywilejów mogłyby korzystać również osoby pozostające w związkach heteroseksualnych, a które z różnych przyczyn nie chciałyby jeszcze zawierać małżeństwa. A zatem legalizacja związków partnerskich przyniosłaby korzyści wszystkim niezależnie od płci i orientacji seksualnej.

3. SYTUACJA PRAWNA W POLSCE

Obecnie w Polsce jedynym sposobem na sformalizowanie związku jest małżeństwo. Warto zobrazować sytuację panującą w naszym państwie przytaczając sprawę Przybyszewska i inni przeciwko Polsce rozpatrywaną przez Europejski Trybunał Praw Człowieka na wniosek 5 par jedнопłciowych będących w stałych związkach. Pary te niezależnie od siebie wystąpiły do urzędów stanu cywilnego, aby dopełnić niezbędnych formalności i zawrzeć związki małżeńskie.

Zgodnie z aktualnym stanem prawnym w Polsce, władze odrzuciły ich wnioski, ponieważ małżeństwo może być zawarte wyłącznie między kobietą a mężczyzną. Prowadzi to do braku jakiegokolwiek formy prawnego uznania i ochrony par tej samej płci. Sytuacja jest niekorzystna ze względu na brak odpowiedniego uznania ich związków np. w dziedzinie opodatkowania, praw

socjalnych i prawa rodzinnego. Skarżący w procesie wykazali różne statystyki wskazujące na rosnące poparcie Polaków dla związków jedнопłciowych i braki legislacyjne względem par jedнопłciowych, które odnoszą się zarówno do aspektów materialnych takich jak alimentacja, opodatkowanie, dziedziczenie, ale także tych niematerialnych jak na przykład prawa i obowiązki w zakresie wzajemnej pomocy.

ETPCz jasno wskazał, że państwa członkowskie były w stanie swobodnie określić dany charakter reżimu prawnego, który powinien zostać udostępniony parom tej samej płci. Państwa członkowskie nie dysponują natomiast swobodą w zakresie uznania prawnego i ochrony w ogóle, tzn. są zobligowane zapewnienia odpowiedniej ochrony. Polskie ramy prawne nie mogą być uznane za zapewniające podstawowe potrzeby uznania i ochrony par tej samej płci w stabilnym, stałym związku. Partnerzy nie są w stanie uregulować podstawowych kwestii związanych ze wspólnym życiem takich jak kwestie majątkowe, alimentacyjne, podatkowe czy spadkowe. Związek osób tej samej płci obecnie w większości przypadków nic nie znaczy w kontaktach z organami sądowymi czy administracyjnymi.

Europejski Trybunał Praw Człowieka konsekwentnie nie popiera polityk i decyzji ucieleśniających uprzedzenia heteroseksualnej większości wobec mniejszości seksualnych. Homofobiczne stereotypy czy przeważające postawy społeczne utarte w tradycji krajowej nie mogą uzasadniać i umacniać różnic w traktowaniu ze względu na mniejszościową orientację seksualną. Nastawienie negatywne a nawet wrogie heteroseksualnej większości nie może odbierać mniejszościom seksualnym podstawowego uznania i ochrony prawnej ich związków.

Trybunał nie odmówił racji stronie rządowej w tym, że ochrona rodziny w tradycyjnym znaczeniu jest co do zasady uzasadnionym powodem, który może uzasadniać odmienne traktowanie. Orzekł również, że nie ma podstaw do uznania, że przyznanie prawnego uznania i ochrony parom jedнопłciowym pozostającym w stabilnym i stałym związku może samo w sobie zaszkodzić rodzinom tworzonym w tradycyjny sposób lub zagrozić ich przyszłości lub integralności.

Według “RAINBOW EUROPE MAP AND INDEX 2023”, który stanowi odzwierciedlenie sytuacji prawnej i politycznej w zakresie praw człowieka lesbijek, gejów, osób biseksualnych, transseksualnych i interseksualnych (LGBTI) w Europie, przygotowanego przez organizację Ilga Europe, Polska zajmuje 41. miejsce na 49 państw europejskich. W orzeczeniu w sprawie Przybyszewska i inni przeciwko Polsce stwierdzono, że Polska naruszyła Konwencję i ma obowiązek wprowadzenia ochrony prawnej par tej samej płci. Forma tej ochrony ma być odpowiednia i chronić je skutecznie. Wyrok jest wiążący dla Polski i polskie władze mają obowiązek go wykonać. W związku z tym wyrażane są nadzieje, że uruchomi on całą lawinę dobrych zmian w Polsce w kwestii praw wszystkich osób nieheteronormatywnych.

4. SYTUACJA PRAWNA W UNII EUROPEJSKIEJ

Mimo braku w Polsce możliwości sformalizowania związku bez zawarcia małżeństwa, wiele państw europejskich przewiduje takie regulacje w swoich systemach prawnych. Regulacje poszczególnych krajów dotyczące związków partnerskich różnią się między sobą. Odmiennie regulowane są przykładowo takie kwestie jak: to, do czego uprawnia taki związek oraz czy konkretny kraj uznaje związki partnerskie zawarte za granicą. W niektórych państwach członkowskich UE zarejestrowane związki partnerskie traktuje się jako równoważne związkom małżeńskim lub porównywalne z nimi. Zazwyczaj kraje, które uznają małżeństwa jedнопłciowe, uznają także jedнопłciowe zarejestrowane związki partnerskie, zawarte w innych państwach. Natomiast w krajach, które nie dopuszczają małżeństw między osobami tej samej płci, ale które wprowadziły jakąś postać formalnego związku partnerskiego, małżeństwo między osobami tej samej płci zawarte za granicą zapewnia zwykle takie same prawa jak zarejestrowany związek partnerski.

Pierwszym krajem, który zalegalizował istnienie związków partnerskich była Dania, w roku 1989. Proces ten w sposób naturalny zaczął obejmować kolejne kraje Europy. Do dziś, kolejno wprowadziły je: Szwecja, Islandia, Holandia, Francja, Belgia, Niemcy, Finlandia, Portugalia, Luksemburg, Wielka Brytania, Słowenia, Andora, Czechy, Szwajcaria, Węgry, Austria,

Irlandia, Liechtenstein, Malta, Chorwacja, Andora, Cypr, Grecja, Estonia, Włochy, San Marino, Monako, Czarnogóra.

Choć wśród krajów członkowskich UE niedopuszczających związków partnerskich obok Polski, Bułgarii, Litwy, Rumunii, Słowacji nadal wymienia się Łotwę należy wskazać, że zalegalizowano w niej związki partnerskie, tyle że przepisy jeszcze nie weszły w życie. Bowiem 9 listopada 2023 roku łotewski parlament przegłosował zmiany w ustawie notarialnej legalizujące zawarcie związku partnerskiego przez osoby tej samej płci. Chodzi o umowę zawartą u notariusza, która nie jest równoznaczna z małżeństwem. Przepisy pozwalające na zawarcie związku partnerskiego pomiędzy osobami tej samej płci wejdą w życie 1 lipca 2024 roku.

We Francji (jak już wspomniano) związek partnerski funkcjonuje pod nazwą „Pacte Civile de Solidarité” (PACS) czyli cywilna umowa o solidarności. Podaje się, że w niespełna półtora miesiąca po zalegalizowaniu prawa w całej Francji zarejestrowano 6211 takich związków. Choć francuski ustawodawca chciał w ten sposób nadać możliwość sformalizowania związków między osobami tej samej płci, dziś, znaczną większość istniejących związków PACS stanowią pary heteroseksualne. Mimo statystyk wskazujących na to, że partnerzy rozstają się nieco częściej niż małżonkowie, to właśnie chęć zawarcia związku małżeńskiego (między tymi samymi osobami) jest głównym powodem. W powszechnym użyciu funkcjonuje nawet sformułowanie „se pacser” (nieoficjalnie można je tłumaczyć jako „spaksować się”) używane niejako alternatywnie wobec „pobrać się”, a sam PACS podaje się jako cywilne zaręczyny dla par heteroseksualnych.

W Hiszpanii związki partnerskie mogą być homoseksualne lub heteroseksualne, zarejestrowane lub niezarejestrowane. Nie istnieją uregulowania ogólnokrajowe. Funkcjonuje jednak Partnerstwo Domowe („Pareja de hecho”) czyli stabilny związek współistnienia dwóch osób, które nie są zjednoczone małżeństwem. Wiążą się z tym niektóre prawa zbliżone do tych, które mają małżonkowie (np. prawo do uzyskania informacji o stanie zdrowia partnera w szpitalu). Partnerstwo Domowe występuje w ustawie pod nazwą ‘unión de hecho’ i rozpatrywane jest jako związek dwóch osób, bez względu na ich płeć, mieszkających razem, o

relacji uczuciowej analogicznej do małżeńskiej. Osoby w niego wstępujące nie mogą w tym samym czasie pozostawać w związku małżeńskim oraz muszą zostać wpisane do rejestru danej wspólnoty autonomicznej. Każda wspólnota autonomiczna posiada inne uregulowania dotyczące rejestru, a zróżnicowane są także skutki rejestracji, od zwykłej deklaracji po faktyczną równoważność z małżeństwem. Niektóre wspólnoty autonomiczne nie przewidują takiego regionalnego rejestru.

W Chorwacji za związek partnerski uważa się związek kobiety niezamężnej i mężczyzny nieżonatego, który trwa co najmniej trzy lata lub pod warunkiem, że w czasie trwania wspólnego pożycia zrodziło się z niego co najmniej jedno dziecko. Jeśli warunki te są spełnione, przepisy Ustawy o rodzinie, którym podlegają małżonkowie, mają zastosowanie także do związku partnerskiego kobiety i mężczyzny. Prawo chorwackie nie przewiduje możliwości zarejestrowania związku partnerskiego. Sąd orzeka każdorazowo, zanim ustali charakter związku partnerskiego, czy wszystkie jego warunki zostały spełnione. Natomiast związki osób tej samej płci podlegają Ustawie o partnerstwie życiowym. W myśl tej ustawy partnerstwem życiowym jest związek o charakterze rodziny dwóch osób tej samej płci wpisany do rejestru prowadzonego przez organ właściwy.

Do 30 września 2017 r. w prawie niemieckim zgodnie z ustawą w sprawie zarejestrowanych związków partnerskich występowała instytucja zarejestrowanego związku partnerskiego, która była odpowiednikiem związku małżeńskiego dla osób tej samej płci. Mocą ustawy z dnia 20 lipca 2017 r., dopuszczono możliwość zawierania małżeństw przez osoby tej samej płci, więc instytucja zarejestrowanego związku partnerskiego stała się zbędna. Do małżeństw tych stosuje się takie same przepisy jak do małżeństw heteroseksualnych.

W dniu 1 listopada 2004 roku w Luksemburgu weszła w życie ustawa o skutkach prawnych niektórych związków partnerskich. Deklaracja wstąpienia w związek partnerski rodzi prawa i obowiązki między partnerami, które pod wieloma względami przypominają prawa i obowiązki małżonków. Unormowania ustawy z 2004 r. zostały uzupełnione o ustawę z 3 sierpnia

2010 r., która stanowi o uznawaniu związków partnerskich zawartych za granicą, przyznając im takie same uprawnienia, jakie posiadają związki partnerskie zawarte w Luksemburgu.

W Norwegii kwestie związków partnerskich reguluje prawo samboere. Dotyczy ono osób, które mieszkają razem, a więc zarejestrowanych w norweskim rejestrze ewidencji ludności pod tym samym adresem. Samboere to związek „dwóch osób powyżej 18 roku życia, które nie zawarły związku małżeńskiego, ani nie prowadzą wspólnego gospodarstwa z osobami trzecimi, ale żyją razem w związku, który przypomina partnerski”. Podaje się, że co czwarta para w Norwegii to właśnie samboere. Norweskie prawo nie traktuje jednak związków partnerskich na równi z małżeńskimi.

Węgry - przepisy dotyczące stosunków majątkowych między małżonkami stosuje się odpowiednio do zarejestrowanych związków partnerskich (możliwych wyłącznie między osobami tej samej płci). Od 1 stycznia 2010 roku związkom między osobami tej samej płci oraz różnej płci przysługują równe prawa do rejestracji związku u notariusza. Taka rejestracja nie tworzy jednak nowych praw i obowiązków, lecz ułatwia dowiedzenie istnienia związku.

W Grecji ustawa nr 3719/2008 wprowadziła pojęcie „umowy o wolnym związku partnerskim”, którą mogą zawrzeć wyłącznie dorosłe osoby odmiennej płci. Natomiast w Austrii i Słowenii nie przewiduje się rejestracji heteroseksualnych związków partnerskich. To pary homoseksualne mogą zarejestrować związek partnerski, który wywołuje takie same skutki w stosunkach majątkowych jak małżeństwo. W Holandii z kolei zarówno osoby tej samej jak i odmiennej płci mogą zawrzeć małżeństwo oraz utworzyć zarejestrowany związek partnerski.

Przepisy litewskiego kodeksu cywilnego o pożyciu bez rejestracji małżeństwa oraz o zarejestrowanych związkach partnerskich nie weszły jeszcze w życie. Również prawo rumuńskie nie uznaje ani nie reguluje związków partnerskich, zarejestrowanych lub niezarejestrowanych. Tak samo w słowackim porządku prawnym nie uznaje się zarejestrowanych i niezarejestrowanych związków partnerskich.

Oczywiście nie można zapominać, że w Polsce również na przestrzeni lat pojawiały się projekty ustaw dotyczących związków partnerskich. Pod koniec 2003 r. został zaprezentowany projekt, który regulowałby kwestię związków partnerskich, wzorując się na francuskiej ustawie PACS. Przewidywał on możliwość zawierania związków partnerskich przez pary zarówno jedno- jak i różnopłciowe. W 2011, po roku działalności Grupy Inicjatywnej ds. związków partnerskich, powstała kolejna propozycja ustawy. Projekt ten przewidywał dwie osoby fizyczne, pozostające „faktycznie we wspólnym pożyciu” określające „swoje wzajemne zobowiązania o charakterze majątkowym lub osobistym, w celu organizacji wspólnego życia”. W 2012 r. do Sejmu trafiły trzy kolejne projekty ustaw o związkach partnerskich, a w 2018 r. projekt ustawy o związku partnerskim dla par jedno- i różnopłciowych jako pierwszy przewidywał możliwość adopcji dziecka partnera/partnerki. W 2020 roku natomiast, został złożony nie tylko kolejny projekt ustawy o związkach partnerskich, a także pierwszy projekt ustawy o równości małżeńskiej.

III. WYMAGANIA PRAWNE DOTYCZĄCE UZGODNIENIA PŁCI

Alicja Maciejewska, Aleksandra Cieśla, Jakub Pietrasik

1. UNIA EUROPEJSKA – WYBRANE PAŃSTWA

Prawne uzgodnienie płci możliwe jest we wszystkich krajach członkowskich Unii Europejskiej (z wyjątkiem Węgier, gdzie od 2020 roku zakazano zmiany płci metrykalnej przez osoby transpłciowe i interpłciowe) - zarówno forma, jak i kryteria uznawania takiej zmiany różnią się w zależności od państwa. Zmiana oznaczenia płci przez osoby transpłciowe w oficjalnych dokumentach odbywać się może na drodze samodzielnego określenia (*self-determination*) bądź za pomocą procedury sądowej lub administracyjnej.

Za podejście, które odzwierciedla najwyższe standardy praw człowieka, uznaje się samookreślenie - wnioskodawcy mogą dokonać korekty płci metrykalnej za pośrednictwem pisemnego oświadczenia, wniosku czy też deklaracji złożonej do właściwego organu

(np. urzędnika stanu cywilnego gminy). Taka dostępność procedury wraz z brakiem wymogów medycznych czy interwencji osób trzecich zdecydowanie sprzyja usprawnieniu procesu uzgodnienia płci. Podejście to wprowadzono po raz pierwszy w Danii w 2014 roku, a w kolejnych latach także na Malcie i w Irlandii. Podobne procedury umożliwiły również Belgia, Luksemburg oraz Portugalia.

Dłuższa, bardziej kosztowna i skomplikowana jest natomiast procedura sądowa, zwłaszcza w krajach takich jak Bułgaria, Cypr, Litwa, Łotwa, Rumunia, Włochy i Polska, gdzie przepisy nie określają szczegółowych wymogów zmiany płci metrykalnej. W przypadku dwóch ostatnich państw na przestrzeni lat orzecznictwo sądowe wypracowało pewne kryteria takiego uzgodnienia, podczas gdy w pozostałych państwach pozostawiono sędziemu szeroki margines decyzyjny. Z kolei wśród państw oferujących procedurę administracyjną wyróżnić można m.in. Słowację i Słowenię.

Obie te formy wiążą się jednak często z wymogami natury medycznej i psychologicznej. W niektórych państwach członkowskich, m.in. na Słowenii, w Niemczech, w Chorwacji, Szwecji i Holandii, konieczne jest przeprowadzenie diagnozy psychologicznej, przedstawienie opinii psychiatry, a niejednokrotnie także innych lekarzy specjalistów (np. endokrynologa). Kraje takie jak Słowacja, Czechy, Polska, Finlandia, Austria, Estonia, Hiszpania i Włochy wymagają ponadto interwencji fizycznej – operacji korekty płci, sterylizacji czy rozpoczęcia terapii hormonalnej.

Wśród innych wymogów wyróżnia się również aspekt statusu cywilnego. W państwach, gdzie nieuznawane są małżeństwa tej samej płci, należy najpierw przeprowadzić sprawę rozwodową - sytuacja ta dotyczy Polski, Grecji i Włoch. Choć Bułgaria, Litwa, Łotwa i Rumunia nie określają wprost formalnych wymogów rozwodowych, w praktyce związki sprzed korekty płci tracą moc prawną, gdyż prawo krajowe również nie uznaje małżeństw jednopłciowych (ani innych formalnych związków partnerskich).

2. POLSKA

W przepisach prawa polskiego nie istnieją żadne regulacje bezpośrednio odnoszące się do procedury uzgodnienia płci. Nie oznacza to jednak, że osoby transpłciowe są pozbawione możliwości prawnej korekty płci metrykalnej – mogą tego dochodzić w procesie cywilnym, pozywając swych rodziców.

Możliwość taką daje art. 189. Kodeksu Postępowania Cywilnego, stanowiący o tym, że „powód może żądać ustalenia przez sąd istnienia lub nieistnienia stosunku prawnego lub prawa, gdy ma w tym interes prawny”. Wnioskiem płynącym z tego przepisu jest to, że każdy kto tego potrzebuje, może udać się do sądu w celu ustalenia płci, jednakże w takim postępowaniu niezbędne są dwie strony sporu. Z tego względu, konieczne jest wytoczenie pozwu własnym rodzicom (niezależnie od wieku powoda), a w przypadku, gdy żadne z rodziców nie żyje sąd ustanawia kuratora – zwykle osobę całkowicie obcą dla powoda.

Praktyka ta, z braku odpowiednich regulacji, została wypracowana przez sądy, a sprawy takie w polskich sądach funkcjonują pod nazwą spraw o ustalenie płci.

Zasadniczo nie ma ogólnie ustalonej dokumentacji medycznej jaką trzeba przedstawić. Podstawą pozwu jest jednak „rozpoznanie przez lekarza seksuologa zaburzenia identyfikacji płciowej określanej jako niezgodność płci psychicznej z anatomicznymi cechami płciowymi danej osoby.”¹

W toku całego postępowania sąd bada czy poczucie przynależności osoby transpłciowej do ustalonej płci jest trwałe. Bardzo często okazuje się więc, że niezbędne jest przedstawienie przez powoda dodatkowej dokumentacji medycznej tj. opinii lekarzy seksuologów oraz psychologów stwierdzających transpłciowość. Sądy mogą także w tym celu powołać dodatkowych biegłych sądowych mogących potwierdzić diagnozę trwałej przynależności osoby transpłciowej do ustalonej płci.

Należy jednak mieć na uwadze fakt, że procesy o ustalenie płci są regulowane wyłącznie przez wcześniejsze orzecznictwo sądów, a także indywidualne podejście sędziów – z tego względu nie da się przewidzieć przebiegu i długości procesu. Istnieją przypadki, gdzie osobie transpłciowej udało się uzgodnić dane metrykalne jedynie na podstawie przedstawionej opinii psychologicznej, jednakże przebiegi spraw i wymagane dokumenty różnią się znacząco w zależności od sądu i biegłych, których sąd może powołać, a także od rodziców lub opiekunów prawnych - rodzice jako strona w sprawie mogą starać się wydłużać jej bieg na niekorzyść swojego dziecka (np. poprzez prośby o zawarcie dodatkowych opinii medycznych)

Po uzyskaniu orzeczenia sądu cywilnego w sprawie o ustalenie płci, osoba transpłciowa może wymienić dokumenty na zawierające zmienione oznaczenie płci, a co za tym idzie nowe dane osobowe (jak zmiana imienia, nazwiska i numeru PESEL). Poważny problem stanowi jednak brak obowiązku wymiany świadectw pracy przez pracodawców, co przekłada się na trudności z udokumentowaniem swojej dotychczasowej kariery zawodowej.

Co istotne, osoba transpłciowa może poddać się stosownym operacjom chirurgicznym dopiero po uprawomocnieniu się wyroku ustalającego płeć. Zabiegi te nie są możliwe do przeprowadzenia przed wyrokiem, jako że skutkują one ciężkim uszczerbkiem na zdrowiu człowieka (w rozumieniu przepisów kodeksu karnego), a sama zgoda zainteresowanego pacjenta nie zwolni lekarza od odpowiedzialności karnej. Natomiast rozpoczęcie terapii hormonalnej możliwe jest już po uzyskaniu samej diagnozy dysforii płciowej od psychiatry seksuologa.

Sam proces diagnostyki także nie został uregulowany. Utało się, że w celu uzyskania diagnozy należy udać się po opinię seksuologa, jednakże, aby to zrobić potrzebne będą wpiertw opinie psychologiczne i psychiatryczne. Specjaliści wymagają różnych dodatkowych badań - krwi, moczu, EEG, rezonansów magnetycznych, wizyt u urologa, ginekologa itd.. Co więcej, sama seksuologia nie jest refundowana przez NFZ więc cały proces generuje dodatkowe koszty. Sposób działania samych specjalistów też bywa różny. W dalszym ciągu zdarza się, że lekarze opierają się na nieaktualnym stanie wiedzy lub podchodzą do pacjenta z bezpodstawnym

uprzedzeniem. Osoba transpłciowa może usłyszeć, że np. “wcale nie jest kobietą transpłciową, tylko “kobięcym gejem”. Terapię hormonalną można rozpocząć wraz z lekarzem prowadzącym (seksuologiem) o specjalizacji endokrynologicznej lub samym endokrynologiem po uzyskaniu diagnozy. Leki hormonalne przepisywane są na receptę, a sama procedura nie została w żaden sposób wystandaryzowana, dlatego endokrynolog może takiej terapii odmówić. Istnieją także zabiegi kosmetyczne, którym może poddać się osoba transpłciowa. Taka praktyka nie wymaga dokumentacji medycznej i może być powszechnie stosowana.

Procedura korekty płci wypracowana przez polskie sądy, niewątpliwie naruszająca godność jednostek, nie zapewnia poszanowania międzynarodowych kryteriów szybkości oraz wymogu poszanowania życia prywatnego i rodzinnego osób transpłciowych. Sama procedura prawna była najczęściej wymienianym powodem niepodejmowania się próby korekty płci prawnej (25% badanych)² W latach 2014-2015 opracowano ustawę upraszczającą proces prawnej korekty płci, która miała wprowadzić mniej skomplikowaną procedurę, eliminującą wymóg pozwania własnych rodziców, celem zapewnienia większego komfortu psychicznego osobom przechodzącym przez ten proces, niemniej jednak została ona zawetowana przez prezydenta jesienią 2015 r. Po dziś dzień nie wprowadzono żadnego ustawodawstwa regulującego omawiane kwestie, spychając osoby transpłciowe na margines społeczny.

BIBLIOGRAFIA:

ROZDZIAŁ I (Natalia Piątkowska, Vladislav Mongialo, Katarzyna Kacprzyk)

- <https://www.pewresearch.org/religion/fact-sheet/gay-marriage-around-the-world/>
- Ustawa z 17 maja 2013 roku o równości małżeńskiej (Francja)
- <https://www.cambridge.org/core/journals/contemporary-european-history/article/transnational-flows-of-knowledge-and-the-legalisation-of-homosexuality-in-interwar-poland/0AA8E62A831D45F170F0282D1A7E9B1B>
- https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/pl/ip_22_7509
- <https://www.rp.pl/spoleczenstwo/art40664161-wzrost-poparcia-dla-adopcji-przez-pary-jednoplciowe-wciaz-jest-wiele-do-zrobienia>
- https://pl.wikipedia.org/wiki/Rodzicielstwo_os%C3%B3b_LGBT#
- https://poland.representation.ec.europa.eu/news/pakiet-na-rzecz-rownosci-2022-12-08_pl
- [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2016/583860/EPRS_BRI\(2016\)583860_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2016/583860/EPRS_BRI(2016)583860_EN.pdf)

ROZDZIAŁ II (Julia Henc, Julia Król, Julita Maciejewska, Agnieszka Majda)

- <https://demagog.org.pl/wypowiedzi/zwiazki-partnerskie-w-europie-te-panstwa-ich-nie-wprowadzily/>
- <https://demagog.org.pl/wypowiedzi/zwiazki-partnerskie-w-europie-te-panstwa-ich-nie-wprowadzily/>
- https://europa.eu/youreurope/citizens/family/couple/registered-partners/index_pl.htm
- <https://www.ekai.pl/zwiazki-partnerskie-czym-sa-gdzie-zostaly-zalegalizowane-i-jak-odnosi-sie-do-nich-kosciol/>
- <https://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/swiat/1516880,1,zwiazki-partnerskie--jak-to-dziala-we-francji.read>
- <https://www.coupleurope.eu/pl/>
- <https://web.swps.pl/strefa-prawa/artykuly/20002-zwiazki-partnerskie-w-polsce>
- <https://www.glamour.pl/artykul/zwiazek-partnerski-co-to-i-czym-rozni-sie-od-malzenstwa-wszystko-co-musisz-wiedziec>

ROZDZIAŁ III. (Alicja Maciejewska, Jakub Pietrasik, Aleksandra Cieśla)

- European Commission (2020), Legal gender recognition in the EU: the journeys of trans people towards full equality (s. 110-118). <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/7341d588-ddd8-11ea-adf7-01aa75ed71a1/language-en>
- Gmiterek-Zabłocka, Anna. (2023, 31 marca). To change your official gender in Poland you have to sue your parents, causing trauma for trans people. Notes from Poland. <https://notesfrompoland.com/2023/03/31/to-change-your-official-gender-in-poland-you-have-to-sue-your-parents-causing-trauma-for-trans-people/>
- Makuchowska, Mirosława. Sytuacja Społeczna Osób LGBT+ w Polsce: Raport za lata 2019-2020. Przegląd najważniejszych danych. Kampania Przeciw Homofobii i Stowarzyszenie Lambda Warszawa, 2021
- Siwy, Judyta. (2022, 22 września). Powództwo o zmianę płci – temat tabu w polskim ustawodawstwie. Kancelaria Radcy Prawnego „Traktat” Tomasz Szkaradnik. <http://www.traktat.pl/blog/Korekta-plci/>
- Stachura-Adamczewska M., Biuro RPO dr Pilch P., Fundacja Trans-Fuzja. Postępowanie w sprawach o ustalenie płci – przewodnik dla sędziów i pełnomocników. Biuro Rzecznika Praw Obywatelskich, 2020
- Wiśniewska E., Żak „Lifyen” G. Proces Tranżycji w Polsce. Fundacja Trans-Fuzja. <https://www.transfuzja.org/edukacja/proces-tranzycji>